

індивідуальності з орієнтацією на досягнення акме-вершин. Такий тип діяльності вимагає від майбутнього вчителя музики активного розвитку професійно-особистісних якостей, котрі потребують вдосконалення й коригування. Поставлені педагогічні завдання вирішуються успішно за умов здатності майбутнього фахівця до проектування шляхів щодо досягнення педагогічної мети; здатності оперувати необхідними засобами корекції, для ефективного розв'язання й успішного вирішення музично-педагогічних проектів.

Література

1. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионализма /Анатолий Алексеевич Деркач. – М.: Изд-во Московского психолого-социального ин-та; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. – 752 , [2] с.
2. Кузьмина Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования /Нина Васильевна Кузьмина. – М.: ИЦПКПС, 2001. – 144 с.
3. Маркова А.К. Психология труда учителя /Аэлита Капитоновна Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 312 с.

УДК 78.03 (477)

Бєлікова В. В.

ГОЛОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

В статье рассмотрены этапы развития музыкальной культуры Украины в соответствии с данными исторической науки. Раскрыты характерные особенности и художественные достижения каждого этапа. В контексте искусствоведческих работ такие исследования еще не получили окончательного вывода, что и послужило причиной выбора данной темы работы.

Ключевые слова: музыкальное искусство, народное творчество.

The article describes the stages of development of musical culture of Ukraine in accordance with the data of historical science. Disclosed features and artistic achievements of each phase. In the context of art works, such studies have not yet received a final conclusion, that was the reason for choosing the topic of work.

Keywords: musical art, folk art

Усвідомлення гуманістичного змісту української музичної культури, визначення її ролі в національному саморозвитку українського народу зумовили розгляд останньої у співвідношенні з хронологічним встановленням періодизації розвитку та функціонування загальної культури в Україні.

Так сталося, що вивчення та встановлення періодизації української культури довгий час було предметом дослідження історичної науки. У контексті музикознавчих наукових досліджень такі розвідки ще й досі не отримали свого остаточного й усталеного висновку, що й зумовило наш вибір теми пропонованої роботи. Гадаємо, останнє має свою рацію. Воно пов'язане з історичним існуванням української державності, яка тільки протягом попереднього ХХ століття мала неоднозначні соціальні, економічні та політичні зрушення. Вказані змінні зрушення впливали на формування й розвиток української культури (музичної культури тощо) як цілісної складної системи та необхідної для прогресивного розвитку людської спільноти України і всього світового співтовариства.

Враховуючи сказане, мета пропонованої роботи передбачає розкрити головні етапи формування української музичної культури в контексті функціонування цілісної системи української культури як такої.

Зазначимо, що висвітлення зазначеної цілі роботи навіть у стані обрисів необхідно зробити з урахуванням таких моментів:

– по-перше, необхідно розглядати українську культуру як єдине цілісне явище українського народу, що мешкає як в Україні, так і за її межами;

– по-друге, цілісне культурне явище треба вивчати як таке, що включає в себе об'єктивну оцінку різних (навіть існуючих в ньому) протилежних течій та художніх напрямків;

– по-третє, нерівномірність розвитку всіх галузей наукової думки, відсутність одночасного прогресу всіх видів художньої творчості не може бути підґрунтям для надання переваги однієї або іншої складової культури;

– по-четверте, цілісний підхід до вивчення періодизації музичної культури передбачає урахування її злетів та спадів, що існували протягом всіх періодів розвитку останньої.

Перший період української музичної культури можна називати періодом її формування. Часовий проміжок його охоплює епоху ранньої стадії існування людства (раннього палеоліту) до прийняття Україною християнства. Поступово розширюючи сферу своєї діяльності у наступні епохи (мезоліту, неоліту), людство від найпростіших форм своєї життєдіяльності набуває досвід більш удосконалених її проявів (землеробства та скотарства).

На думку деяких сучасних вчених археологів, істориків (М. Суслопарова, Ю. Шилова та інших) глибокий вплив на формування української культури як такої залишили племена трипільської культури (IV-III тис. до н. е.), для котрих властивим було виготовлення кераміки, високий рівень організації виробничої та духовної культури. Деякі вчені вбачають в трипільцях праукраїнців. Але ця думка ще не знайшла свого повного наукового підтвердження.

В епоху бронзи та раннього заліза були знайдені докази стрімкого прогресу людського середовища і, найголовніше, у цей період відбувається перший розподіл людської праці: скотарство відокремлюється від землеробства.

В епоху першого тисячоліття нової ери в Україні відбуваються такі історичні події, що ставили країну в один ряд з іншими високорозвиненими народами Європи та світу.

По-перше, виникає місто Київ, яке здавна називали «матір'ю городів руських». У X-XI століттях Київ уже перетворюється на один з найбільших культурних центрів. Тут розвивається писемність, наука, освіта. Києво-Печерський монастир стає центром древньоруського літописання. Саме тут виникає перший відомий у вітчизняній історії друкований літопис «Повесть временных лет». Князем Ярославом Мудрим була закладена велика бібліотека.

У житті княжого двору, церковно-релігійному обряді, у народному побуті значне місце займала музика. Останнє підтверджується фресками Київського Софійського собору (XI ст.). На одній з них зображено соліста-скрипаля та великої групи виконавців, які грали на різних музичних інструментах [2, с. 10-11].

Підтвердженням існування музичного життя на ранніх стадіях формування українського суспільства слугують і розвідки пов'язані із відкриттям Мезинського поселення в Україні. Велика група українських вчених (академік І. Підопличко, кандидат біологічних наук В. Бібікова та інші) разом з російськими дослідниками (Г. Коробковою, В. Гладіліним та інш.) довели, що знайдені кістки мамонта в с. Мезін Чернігівської області відносяться до найцікавіших археологічних пам'яток періоду Палеоліту. Аналіз знайдених численних кісток мамонта, свідчив про їх призначення до повного активного дійства.

Вчені різних наукових дисциплін (археологи, історики, медики, судові експерти, мистецтвознавці тощо) у своїх міркуваннях прийшли до висновку, що знайдені численні кістки мамонта (стегно, лопатки, дві челюсті та інш.) є комплексом предметів музичного призначення. Звуковидобування на різних кістках мамонта використовувалося у певних народних обрядах і мало своє цільове призначення [1, с. 75-77]. По-друге, розширюються державні кордони країни в результаті військових походів руських князів. По-третє, здійснюється надзвичайне піднесення культури в результаті спілкування з хазарами, половцями, Візантією. Четверте, суспільство країни приймає християнство.

Другий період розвитку української культури в наукознавчій літературі називають періодом княжої доби. Основою такої назви було існування Київської Русі а Галицько-Волинського князівства.

Відзначаючи могутність держави Київської Русі як ранньофеодальної імперії, зазначимо, що прогресивний розквіт культури в державі супроводжувався то значними успіхами, то драматичними спадами.

Основною причиною такого стану речей (на думку групи науковців Г. Кобко та інших) було нерозуміння народів України ролі й значення національної єдності в суспільному житті. Як зазначають вчені, починаючи з доби Київської Русі в українському суспільстві не вистачало вищих національних верств, панівної та інтелектуальної еліти, яка б могла об'єднати суспільство біля державної влади. Упродовж історії розвитку української держави суспільство то омонголювалося, то полонізувалося, то русифікувалося, а під час правління комуністичного режиму набувало «інтернаціонального характеру».

На розвитку української культури негативно позначилася як татаро-монгольська навала XIII-XIV ст., так і створення у пізніші часи за принципом азійської деспотії Російської централізованої держави. Названі причини вплинули на трагедійні події в Україні, що були пов'язані із руйнуванням культурних центрів, знищенням духовної еліти, втратою національної державності, деформуванням культурно-творчих процесів в країні.

Та не дивлячись на ці події українська культура почала відроджуватися, ставати більш оригінальнішою та всеохоплюючою. Можна сказати, що через підйоми та спади в Україні поступово відбувався культурно-творчий прогрес української культури.

Третій період розвитку української культури вимагає звернення до історичного минулого української держави у період литовсько-польської доби. Звісно, що після кінця татаро-монгольської навали українські землі перейшли до Великого князівства Литовського, яке багато чого запозичило від попередньої влади стосовно адміністративного устрою. Та не дивлячись на це у період литовсько-польської доби в Україні відбувається поєднання національно-визвольної боротьби та відродження української культури, формування передумов всенародної визвольної війни в Україні (1648 р.), створення культурних цінностей, що стали основою для подальшого розвитку української культури (музичної також) на світовому рівні.

У цьому контексті необхідно сказати і про поширення гуманістичних ідей в країні, про активізацію творчих контактів з представниками ренесансної культури, про діяльність церковних православних братств. Важливим було і поживлення суспільно-політичного життя в містах Наддніпрянщини, активізації діяльності запорізького козацтва. У цей період за Києвом була закріплена роль провідного культурного центра в Україні.

Четвертий період розвитку української культури був пов'язаний з козацько-гетьманською добою. Він також був наповнений складними й драматичними подіями. У цей період Україна приєдналася до царської Росії, але в країні існувала політична розчленованість українських земель, що негативно вплинула на розвиток загальної української культури. Достатньо нагадати, що з 1660 року Правобережні землі України знову перейшли під владу Речі Посполитої. Різні регіони України перебували у складі інших іноземних держав. Так, Галичина була у складі Польщі, Північна Буковина – Молдавського князівства, Закарпаття – Угорщини, Слобожанщина та Південь України – Росії. Підпорядкування українських земель іншим країнам заважало кристалізації та виокремлення рис суто національної української культури і оформленню її в цілісне художнє явище світового рівня.

Не можна не сказати і про тогочасну суспільно-політичну ситуацію в Україні. Західна Європа в той час висунула перед українським суспільством дуже складні вимоги, що зумовлювалися еволюційними процесами феодального суспільства та зростанням нового капіталістичного устрою. Останнє пов'язувалося з формуванням відповідних ринкових відносин, розвитком ремесла, промисловості тощо. Все це вимагало існування підготовлених спеціалістів у різних галузях виробництва, які допомагали економічним та соціальним зрушенням в Україні.

Не дивлячись на такі складні ситуації в країні, розвиток української культури можна розглядати як процес засвоєння, успадкування традицій культури Київської Русі та зародження нових оригінальних надбань, органічно пов'язаних з духовним життям

українського народу. Мова йде про змістовну насиченість культуро творчих процесів, що вже наповнені були ідеями гуманізму, Ренесансу, Бароко, Просвітництва, Класицизму. Розкриємо повніше висказану думку.

Українська культура періоду IX – першої половини XV століть в культурологічній, історичній, мистецтвознавчій науковій літературі розглядається як культура середньовічного типу. Як зазначає доктор мистецтвознавства Л. Корній, дує важко встановити початок його існування в часовому вимірі [3с, 46]. Спираючись на Великий тлумачний словник сучасної української мови [5, с. 1116] середньовіччя є історичною епохою, що охоплює час від загибелі Римської рабовласницької імперії (кінець V ст.) до початку капіталізму (середина XVII ст.). Що стосується існування Середньовіччя в Україні, то цей етап розвитку країни доцільно поєднувати з християнською культурою Київської Русі.

Для української культури як такої (для музичної також) особливості середньовіччя успішно поєднувалися з тенденціями Ренесансної культури і протягом ще довгого періоду вкраплялися в подальший розвиток цілісної системи художньої культури країни.

Ідейно-філософським підґрунтям культури епохи Середньовіччя було християнське вчення «батьків церкви». Релігійне мислення впливало на всі види мистецтва. Музичне мистецтво того періоду було пов'язане з духовною музикою і возвеличувало божественну красу. Музичні твори епохи Середньовіччя мали анонімний характер. Як і літературні твори, музичні твори у той період існували в рукописному вигляді. Їх часто переписували, вносили певні зміни. Саме тому твори даної історичної доби носили колективний характер. Для музичного мистецтва епохи Середньовіччя характерним було використання монодичного церковного співу з гімнографічним текстом. Практичне призначення музичного мистецтва визначалося і закріплювалося за соціальними групами. Виділялося церковно-монастирське, князівське, сільське середовище. Але крім названого розподілу музичне мистецтво мало свої складові: народну творчість, духовну та міську музику. За таким розподілом розподілялося і музичне мистецтво, яке уже в ті часи мало своє певне призначення.

Даючи загальну характеристику розвитку народної музичної творчості підкреслимо, що в її основі лежать українські народні пісні, що залишили глибокий слід у формуванні та розвитку цілісної системи музичної культури України. Вони мали і мають значний вплив на кристалізацію самотутніх стильових ознак та неповторної краси української музичної мови.

Основні види та жанри української народнопісенної творчості склалися вже на кінець XVIII ст. У них правдиво і яскраво відображена вся історія розвитку українського народу. Найбільш повно збереглися народні пісні, що входили до традиційних свят річного землеробського кола, а саме зустріч нового року, приходу весни, збирання врожаю тощо.

Народні пісні календарного циклу мають різноманітну тематичну спрямованість і при цьому відзначаються певними спільними особливостями. Для багатьох пісень характерним є залежність ритму мелодії від ритмічної будови тексту, багаторазова повторність коротких мелодичних по співок, використання закличних інтонацій на слозі («ой», «гей»).

Подальше існування календарних пісень приводить до появи яскравих мелодій з більш розвиненою ритмічною основою, ладово-інтонаційним збагаченням окремих звуків ладу (наприклад: IV, VI, VIII ступеннями в мінорному ладі).

Українська народнопісенна творчість, крім творів календарного циклу має пісні пов'язані з певними обрядовими подіями. До таких пісень належать народні плачі та голосіння, що склалися на смерть певного члена сім'ї; рекрутські плачі з особливою загостреністю текстів про соціальну несправедливість та тяжке життя українського народу.

Історія виконавського мистецтва донесла до наших часів відомості про те, що народні плачі та голосіння виконувались у старовину чоловіками і жінками гуртом. Згодом почали виділятися найбільш здібні виконавці музично-поетичної імпровізації, серед яких з'явилися професіонали-голосільниці, мистецтво співу яких користувалося великою пошаною серед народу.

Майстерність виконання народних плачів та голосінь, їх інтонаційні особливості завжди цікавили українських композиторів професіональної музики. Так, М. Лисенко використав інтонації голосінь в опері «Гарас Бульба», С. Гулак-Артемівський в опері

«Запорожець за Дунаєм»; А. Штогаренко – в концерті-сюїті «Партизанські картини», Л. Дичко – у хорівій кантаті «Червона калина».

Серед пісень побутового напрямку виділяються пісні суто ліричного жанру. Наприклад, колискові пісні. Ще за часів язичтва співові над колискою надавалося величезного значення як оберегу: вважалося, що мовні інтонації, «магічні» слова можуть зберегти немовля від хвороб та нещастя. Особливості колискових пісень були майстерно використані як композиторами дожовтневого періоду, так і музикантами сьогодення. Наприклад, в опері М. Аркаса «Катерина», в кантаті-симфонії А. Штогаренка «Україно моя».

До особливого жанру народнопісенної творчості українського народу відносяться думи, що утворилися в період визвольних війн. Своїм патріотичним змістом, особливістю розвитку мелодичної лінії, прийомами музичного виконавства українські думи продовжили кращі традиції героїчного епосу Київської Русі.

Звісно, що до XIX століття думи спеціально майже не записувалися. Цю роботу почав здійснювати у 70-х роках фундатор української професійної музики М. Лисенко. Він записав кілька дум від співака-кобзаря Остапа Вересая. Пізніше образ кобзаря був чудово відтворений композитором в його опері «Тарас Бульба». Ладові й мелодико-ритмічні особливості українських дум були яскраво відтворені М. Лисенком і в інструментальній музиці композитора. Наприклад у Другій рапсодії для фортепіано «Думці-шумці».

Необхідно зазначити, що саме завдяки грі на українських народних музичних інструментах було закладено формування й розвиток найцікавішої гілки української музичної культури як такої – музично-виконавського мистецтва в Україні.

Історія існування українського музичного інструментарію свідчить про появу різноманітних народних музичних інструментів таких як: духові (волінка, жалійка, сопілка, трембіта тощо), струнні (бандура, басоля, ліра, скрипка, цимбали тощо), ударні та шумові (ложки дерев'яні, накри, рубель та інші).

Крім сказаного, необхідно додати й те, що вже у XVI столітті народні музиканти-виконавці об'єднувалися у цехи – у Києві, Харкові, Прилуках, Чернігові. А на початку XVII століття (1627 р.) виникають «капелії», при яких існували спеціальні школи, де готували музикантів-литавристів та сурмачів для військових оркестрів.

Згадуючи про утворення музичного інструментарію у періоди формування української музичної культури, слід зазначити, що серед перших музичних інструментів особливою гордістю і пошаною в музичному житті українського народу користувалася кобза-бандура, яка і сьогодні слугує своєрідною візитною карткою української музичної культури як такої.

Підсумовуючи, можна зробити такий висновок. Формування музичної культури України починаючи з ранніх етапів існування української державності і до епохи Середньовіччя досягло свого високого рівня. Музична культура розвивалася у таких основних напрямках: народнопісенна, духовна та міська музика. Подальший розвиток професійної музики був продовжений в галузях церковної та міської музики. Наприкінці XV – на початку XVII ст. сформувалися майже усі основні музичні жанри народнопісенної творчості. Вони стали основним підґрунтям для зародження гуманістичних тенденцій та появи нових ознак нового музичного мислення, що знайшли своє відбиття у кращих зразках музичної творчості провідних композиторів XIX-XX ст. та часів сьогодення.

Подальший аналіз культурно-творчих процесів в Україні дасть змогу розкрити наступні етапи становлення музичної культури в країні як цілісної складної системи прогресивного розвитку суспільства.

Література

1. Биби́ков С. Н. Древнейший музыкальный комплекс из костей мамонта. Очерк материальной и духовной культуры палеолитического человека. – К.: Наукова думка, 1981. – 108 с.
2. Белікова В. В. Історія української музики: [навчальний посібник] / Валентина Венедиктівна Белікова. – Кривий Ріг: МОНМС України; Видавничий дім, 2011. – 372 с.

3. Корній Л. Історія української музики. – Ч.І (Від найдавніших часів до середини XVIII ст.). – Київ-Харків-Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1996. – 314 с.

4. Фільц Б. М. Музичні цеха в Україні (XVI-XIX ст.) // Українське музикознавство. – Вип.17. – К., 1982. – С. 33-45.

5. Энциклопедический музыкальный словарь. – М.: БС.Э, 1991. – 672 с.

УДК 7.071.1:[929 Нижанківський + 378]

Козачук О.С.

МИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР НЕСТОРА НИЖАНКІВСЬКОГО ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

В статтє изложєны материялы, посвященныє одному из представителей музыкальной династии Нижанкивских – Нестору Остаповичу. Рассмотрены основные направления многогранной деятельности украинского музыканта и его творческие контакты с выдающимися представителями отечественной культуры.

Ключевые слова: *Нестор Нижанкивский, композитор, пианист, педагог, музыкально-общественный деятель, творческое окружение.*

The article describes the materials of one of the brightest representatives of the musical dynasty Nyzhankivskih. Consider the basic components of the multifaceted activities of Ukrainian musicians of his creative contacts with outstanding representatives of culture.

Keywords: *Nestor Nizhankivsky, composer, pianist, teacher, and public figure Musical, creative environment.*

«Занадто сильну печать на сторінці української культури витиснув Нестор Нижанківський».

Р.Купчинський

Музичне коріння роду Нижанківських сягає глибин XVII століття: один з його представників Андрій Нижанківський (бл. 1583-1655) три роки навчався у Дж. Фрескобальді, служив органістом у церкві св. Петра в Римі, а згодом – у костьолі Домініканців у Кракові.

Творча діяльність Остапа Йосиповича Нижанківського – відомого українського композитора і диригента кінця XIX - початку XXст. – нерозривно пов'язана з культурним життям Галичини. Вже на той час, один з перших і ревних послідовників Миколи Лисенка в Галичині, він «...був оточений німбом композиторської слави». Він також відомий: заснуванням «Музикальної бібліотеки», першого нотного видавництва в Галичині, в якому вперше у краю були видані опуси М. Лисенка; тріумфальними виступами з львівським «Бояном» у Празі та Кракові; організацією та проведенням славнозвісних «артистичних мандрівок». У сфері фортепіанної музики, яка наприкінці XIX ст. ще не набула поширення в Галичині, О.Нижанківський виступив «... як піонер нехитрої мініатюри», коломийкового попури «Вітрогони», появу якого дуже радо зустрів М. Лисенко, про що й написав особисто автору у листі з Києва (22 січня, 1891).

До талановитого роду Нижанківських налажав онук О.Й.Нижанківського дуже здібний баритон Олег Несторович Нижанківський, який провадив широку концертну діяльність у Англії (1957), виступав на оперних сценах Франції, Німеччини та Швейцарії (з 1963 року – соліст Великого театру в Женеві) .

До цієї плеяди можна також віднести й Омеляна Петровича Нижанківського (племінника О.Й.Нижанківського) – «цінного і поважного музику» (за словами С.Туркевич-Лукиjanович), викладача у Каїрській (1924–1928), а пізніше – Бернській консерваторіях. Як